

Квентін Дорвард

Вальтер Скотт

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Андрій Білецький

© Видавництво «Наш Формат». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Квентін Дорвард

Розділ I

Дві протилежності

Друга половина п'ятнадцятого сторіччя підготувала ряд подій, які призвели до того, що Франція досягла величезної могутності, і ця могутність стала основною причиною заздрості інших європейських держав. До цього часу Франція мусила боротися за саме своє існування проти англійців, що захопили найкращі її провінції, і тільки відважність народу та зусилля короля допомогли залишкам французьких володінь уникнути іноземного рабства. Але небезпека полягала не тільки в цьому. Феодали, що посідали великі землі королівства, особливо герцоги Бургундський і Бретонський, ні трохи не вагаючись, виступали проти свого пана й сюзерена – короля Франції – з будь-якого незначного приводу. Під час миру вони розпоряджалися у своїх наділах як необмежені володарі, причому Бургундський дім, який, крім Бургундії, володів також найкращою і найбагатшою частиною Фландрії, був такий багатий і такий могутній, що нічим не поступався перед королівським двором.

Наслідуючи великих феодалних володарів, кожний дрібніший васал короля і собі виявляв таку незалежність, яку дозволяли йому віддаль од центральної влади, розмір його лену та неприступність замків і укріплень. Ці дрібні тирані, яких уже не можна було приборкати законом, безкарно чинили необмежені дикі насильства й жорстокості. У самій Оверні було більш ніж три сотні цих незалежних дворян, для яких убивства й грабунки були звичайнісінькими й повсякденними вчинками.

Крім цього лиха, ще одна біда, яка постала з довготривалих воєн між французами й англійцями, спричинялась до загального нещастя королівства. В різних частинах Франції з покидьків усіх інших країн вирости численні загони солдат, які під командою ватажків,

обраних ними з найхоробріших авантюристів, збиралися в банди. Ці наймані бійці продавали на деякий час свої мечі тому, хто більше платив; а коли такі послуги були вже не потрібні, вони продовжували війну на свою власну користь, захоплюючи замки та фортеці і використовуючи їх як сховища, забираючи полонених, щоб одержувати за них викупи, і вимагаючи данину від навколишніх беззахисних сіл та міст. Це були «стрижії» та «шкуродери», як називало їх за їхні вчинки мирне населення.

Серед горя і страждань, викликаних злидненным станом державних справ, нерозсудливе і безмежне марнотратство було характерним як для дрібних феодалів, так і для крупніших; а їхні ленники, наслідуючи їх, теж марнували в грубій, але бучній гульні добро, стягнене з народу. Взаємини між чоловіками і жінками характеризувалися романтичним тоном рицарської куртуазії (який, проте, здебільшого порушувався необмеженими вольностями). Мова мандрівного рицарства ще була в широкому вжитку, хоча чисті почуття піднесеної любові і рицарської доблесті майже зникли і перестали прикрашати бундючність її фразеології.

Поєдинки й турніри, розваги й бенкети, які влаштовував кожний невеликий двір, приваблювали до Франції всякого мандрівного авантюриста, і рідко бувало, щоб після приїзду туди йому не траплялася нагода проявити свою одчайдушну відвагу й заповзятливість, для яких його щасливіша батьківщина не давала необхідного простору.

У цей період, немовби для того, щоб урятувати королівство від усіх цих загроз, на хисткий трон вступив Людовік XI. Його удача, лиха сама собою, наштовхнулася на незгоди свого часу і врівноважилася ними. Так отрути протилежних якостей, як пишуть у старих лікарських книжках, можуть нейтралізувати одна одну.

Досить хоробрий, коли це було потрібно для якоїсь корисної або політичної справи, Людовік не мав у собі ні іскри романтичної

відваги, яка продовжує боротьбу заради честі. Спокійний, хитрий, глибоко відданий своїм власним інтересам, він поступався і гордістю, і пристрастю, коли вони могли стати на перешкоді цим інтересам. Він ретельно дбав про те, щоб приховати свої справжні почуття й наміри від усіх близьких до нього, і часто казав між іншим: «Той король, який не вміє прикидатися, не вміє королювати». Або: «Коли б я дізнався, що мій власний капелюх довідався про мої секрети, я кинув би його у вогонь». Ніхто з сучасників Людовіка або з людей інших часів не розумів краще за нього, як добряче скористатися зі слабкостей своїх близьких, не даючи водночас їм можливості використати його ж власні слабкості.

Він був мстивий і жорстокий настільки, що знаходив насолоду в численних стратах, які відбувалися з його наказу. Проте, хоч він не знав ніякого милосердя, коли міг діяти безкарно, жодне почуття помсти ніколи не могло підбурити його на передчасне насильство. Він рідко кидався на свою здобич, не будучи впевненим, що вона потрапить у його пазури і не позбавиться їх, причому його вчинки були так ретельно замасковані, що тільки остаточний успіх його справи показував світові, чого він добивався.

Так само скупість Людовіка перетворювалася на показове марнотратство, коли треба було підкупити фаворита або міністра феодала-суперника, щоб відвернути неминучий напад чи розгромити ворожі угруповання. Він любив розваги, але ні краса, ні полювання, хоч це були його головні пристрасті, ніколи не відвертали його уваги від державних обов'язків і справ королівства. Він глибоко знав людей, здобуваючи свої знання з їхнього приватного життя, в яке часто втручався особисто. І хоч з природи своєї він був гордий і гоноровитий, але, нехтуючи довільним поділом людей за їх станами, що вважалося його сучасниками чимсь надприродним, не вагався підносити людей з найнижчих

верств і призначати їх на найважливіші посади, причому дуже добре розумів, як треба вибирати їх, і рідко помилявся.

Проте чимало було суперечностей у характері цього монарха, тому що людська природа рідко буває одноманітною.

Хоч сам він і був найбрехливіший і найнещиріший з людського роду, проте деякі з найбільших його помилок походили від занадто нерозважного довір'я до чесності інших людей. Коли ці помилки траплялися, то здавалося, що вони виникали з надмірно витонченої політики, яка змушувала Людовіка надягати на себе маску безсумнівного довір'я до тих, кого він мав на меті перехитрити, бо в своїй звичайній поведінці він був боязкий і недовірливий, як усякий тиран.

Щоб довершити опис цього жадливого характеру, можна ще відзначити дві риси, завдяки яким Людовік, то кидаючи подачку, то вдаючись до крутих заходів, стає серед грубих войовничих державців того часу немов приборкувачем диких звірів, які, маючи перевагу в силі, не роздерли його на шматки тільки тому, що він був розумніший і проводив хитру політику.

Перша з цих двох рис – надмірна забобонність – хвороба, якою небо часто наділяє людей, що відмовляються виконувати приписи релігії. Людовік ніколи не намагався вгамувати свою совість, пом'якшивши свою жорстоку політику, а даремно старався заспокоїти це прикре почуття суворим додержанням обрядів, каяттям та щедрими подарунками, які він роздавав отцям церкви та монахам.

Друга його властивість – з якою перша часто чомусь сполучається – це нахил до низьких втіх і розпусти. Один з найрозумніших або принаймні з найхитріших монархів свого часу, він любив грубі розваги. Дотепна людина – він забавлявся жартами і примовками у веселому товаристві далеко більше, ніж можна було сподіватись, знаючи його вдачу. Він навіть брав участь у різних

легковажних пригодах та інтригах і так захоплювався цими авантюрами, що про нього було складено чимало веселих і непристойних анекдотів, виданих згодом окремою книжкою, яку дуже високо поцінювали бібліофіли. Завдяки характеру цього монарха, сильному і розсудливому, хоч і дуже нелгідному, було завгодно небу, – що діє не лише бурею, а й дрібненьким дощиком, – повернути великому французькому народові ті блага мирного правління, які перед вступом на трон Людовіка були майже втрачені.

Ледве Людовік посів місце на троні, як він виявив свої пороки швидше, ніж таланти. Його перша дружина Маргарита Шотландська була зацькована до смерті язиками при дворі свого чоловіка, хоч, коли б не підбурювання самого Людовіка, не чути було б жодного слова проти люб'язної і нещасної принцеси.

Він був невдячним і бунтівливим сином і одного разу уклав змову, щоб захопити в полон свого батька, а згодом просто розпочав війну проти нього. За першу образу батька-короля він був вигнаний до свого дофінського наділу, яким правив дуже розумно. За другу – він був остаточно вигнаний і змушений віддатися на милість і майже на утримання герцога Бургундського та його сина, у яких він користувався гостинністю аж до смерті свого батька в 1461 році, причому відплатив їм за це холодною байдужістю.

На самому початку свого королювання Людовік був майже переможений союзом, утвореним проти нього великими васалами Франції на чолі з герцогом Бургундським, або, вірніше, його сином, графом де Шарале. Вони зібрали велике військо, взяли в облогу Париж, під самими його мурами зустрілись із королем у бою, і французька монархія опинилася на краю загибелі. У таких випадках звичайно буває, що найспритніший з двох полководців пожинає плоди перемоги, хоч військова слава припадає на долю іншого. Людовік, що виявив неабияку особисту хоробрість під час бою при

Монлері, зумів скористатися з непевного становища свого супротивника, поводячись так, ніби перемога була на його боці. Він вичікував, поки вороги посваряться, і проявив стільки спритності, сіючи підозру між ними, що їхній союз, який вони називали «союзом суспільного блага», хоч він у дійсності мав намір повалити все, крім зовнішньої форми французької монархії, розпався сам собою і ніколи не відновлявся в таких розмірах.

Починаючи від того часу, Людовік, якому не загрожувала вже ніяка небезпека з боку Англії, бо там спалахнула громадянська війна Йоркського дому з Ланкастерським, розпочав загоювати рани на державному тілі Франції. Він орудував як досвідчений, але нечулий лікар, удаючись то до делікатних ліків, то до вогню й заліза, щоб припинити смертельну хворобу, яка охопила тоді весь державний організм. Він намагався хоч трохи зменшити грабіжництво банд і безкарні насильства дворянства, бо не міг остаточно припинити їх, і, нарешті, поступово збільшивши королівську владу, зменшив владу тих, хто протистояв йому, тобто великих феодалів.

Проте король Франції був оточений непевністю і небезпекою. Колишні члени «союзу суспільного блага», хоч були між собою в незгоді, але існували і, подібно до приголомшеної гадюки, могли знову стати небезпечними. Та найбільшою небезпекою була могутність герцога Бургундського, на той час найбільшого з європейських феодалів. За своїм рангом він був трохи нижчий від короля, бо його герцогство вважалося залежним від французької корони.

Карл на прізвисько Сміливий, або, певніш, Відважний, бо його хоробрість поєднувалася з нерозсудливістю і безумством, володів тоді невеликим герцогством Бургундським, яке йому кортіло перетворити на велике й незалежне королівство. Характер цього герцога був повною протилежністю характеру Людовіка XI.

Цей останній був спокійний, розсудливий і хитрий, ніколи не кидався в безнадійну справу і доводив до кінця все, що починав. Характер герцога був цілком відмінний. Він прагнув безпеки, бо любив її, і прагнув труднощів, бо зневажав їх. Як Людовік ніколи не жертвував своєю користю заради пристрасті, так Карл, навпаки, ніколи не жертвував своєю пристрастю або навіть примхою. Незважаючи ні на близьке споріднення, ні на підтримку, яку надавали герцогу та його батько Людовікові в його засланні, герцогу і король зневажали й ненавиділи один одного. Герцогу Бургундський зневажав короля за те, що він намагався через різні союзи, підкупи й інші посередні засоби здобути все, що на його місці герцогу захопив би зі зброєю в руках. Він також ненавидів короля не тільки за невдячність, якою той відплачував за колишню гостинність герцога, не тільки за образи, що він їх зазнав від короля і його послів, коли ще був живий його батько, але й особливо за підтримку, яку король таємно надавав незадоволеним громадянам Гента, Льежа та інших великих міст у Фландрії. Ці неспокійні міста, що пильно додержували своїх привілеїв і пишалися зі свого багатства, часто повставали проти своїх сюзеренів – герцогів Бургундських, причому завжди здобувалися на таємну підтримку при дворі Людовіка, який ніколи не оминав нагоди посіяти розбрат у володіннях свого надто могутнього васала.

На зневагу й ненависть герцога Людовік відповідав з не меншою енергією такими ж почуттями, хоч і вмів краще приховати їх. Для людини з його розумом просто неможливо було б не зневажати нерозважливу впертість, що ніколи не зрікалася своєї мети, хоч досягнення її виявлялося фатальним, і необачну бурхливість, що ніколи не зважала на перешкоди, які були на її шляху.

Король ненавидів Карла навіть більше, ніж зневажав його, і це презирство й ненависть були ще сильніші, бо підсилювалися страхом. Він знав, що напад скаженого бугая, з яким він порівнював

герцога Бургундського, завжди жаклиний, навіть і тоді, коли тварина кидається з заплющеними очима. Йому завдавали страху не лише багатство провінції Бургундського герцогства, дисципліна войовничих мешканців і численність населення, а й норов самого герцога, який також був йому небезпечний. Відважний до безглуздя, щедрий до марнотратства, оточений блискучим почтом, що мало показувати спадкову пишність бургундських герцогів, Карл Сміливий притягав до себе на службу майже всіх запальних рицарів, вдача яких була схожа на його власну. А Людовік ясно бачив, що можуть зробити такі рішучі авантюристи, йдучи за безстрашним ватажком.

Крім того, була ще інша обставина, яка збільшувала ворожість Людовіка до його занадто могутнього васала. Людовік був зобов'язаний герцогові милостями, за які ніколи не збирався відплатити, через що мусив часто підлещуватися до нього і терпіти вибухи нестримного зухвальства, образливого для королівської гідності, і звертався до герцога не інакше, як «мій любий бургундський кузене».

Близько 1468 року їхня взаємна ворожнеча досягла свого найвищого розвитку, хоч на той час поміж ними існувало сумнівне й оманливе замирення. Саме від цього часу й починається наше оповідання.

Наш герой виявиться цілком добропорядною людиною. Щоб описати його вдачу, нам ледве чи треба вдаватися до докладної розповіді про взаємини двох державців. Але часто буває так, що пристрасті високих осіб, їхні чвари і замирення поширюються і на тих, що їх оточують.

Розділ II

Мандрівник

Одного чудового літнього ранку, коли сонце ще не припікало, а повітря, сповнене пахощами роси, було ще прохолодне, стрункий

юнак, ідучи з північного сходу, наблизився до броду через вузьку річку, що впадає в ріку Шер, поблизу королівського замку Плессі-ле-Тур. Темні й численні визубні цього замку піднялися на фоні густого лісу.

Цей ліс, або так званий королівський парк, – місце полювання короля і знаті, – був оточений огорожею, яка звалася латиною «плексиціум», звідки й походить назва Плессі багатьох селищ у Франції. На відміну од них замок і село, про які йде мова, звалися Плессі-ле-Тур. Замок був побудований щось на дві милі на південь від чудового міста Тура, столиці старої Турені, багатуща рівнина навколо якого звалася «садом Франції».

На протилежному березі вищезгаданої річки двоє людей, удаючи, ніби вони заглибилися в розмову, час від часу стежили за рухами мандрівника, помітивши його ще здалека, завдяки своїй позиції на високому березі.

Молодому мандрівникові могло бути близько дев'ятнадцяти-двадцяти років. Його симпатичне обличчя і вся постать свідчили, що він нетутешній. Короткий сірий плащ і штани були швидше фламандського, ніж французького крою, тоді як елегантна синя шапочка, оздоблена гілочкою й орлиним пером, була типовим шотландським вбранням. Його костюм був дуже чепурний і одягнений з дбайливістю молодої людини, яка знає, що в неї красива фігура. За плечима в мандрівника висіла торба, в яку було покладено найнеобхідніше. На лівій руці надіта рукавиця для полювання з соколами, хоча сокола з ним і не було, а в правій руці він тримав довгу мисливську палицю. Через ліве його плече був перекинутий вишитий шалик, на якому висіла маленька торбинка з червоного оксамиту, де був харч для соколів та інші приладдя цієї улюбленої того часу забави. Цей шалик на грудях перехрещувався з ременем, на якому збоку висів мисливський ніж. Замість чобіт, які тоді звичайно носили, на ньому були черевики з напівобробленої

оленячої шкіри.

Хоч, очевидно, мандрівник ще не був у повному розквіті сил, проте він був високий на зріст і рухливий, а легка хода свідчила, що подорожувати пішки йому було швидше розвагою, а не роботою. Волосся його було русаве на відміну од смаглявого кольору шкіри, яку пофарбувало чужоземне сонце або постійне перебування під відкритим небом рідної країни.

Риси обличчя, хоч і не зовсім правильні, були щирі, відверті й приємні. Легка усмішка, що, здавалося, від надміру здоров'я блукала по його губах, показувала ряд прекрасних зубів, подібних своєю білизною до слонової кістки, а ясні блакитні очі кидали на все, що їм потрапляло, доброзичливий погляд, виявляючи добрий настрій, безтурботність і непохитну рішучість.

Він відповідав на привітання небагатьох подорожніх, які мандрували в той повний небезпек час, залежно від гідності кожного. Мандрівний воїн, напівсолдат, напівбандит зміряв юнака своїм оком, ніби зважуючи, чого сподіватися – здобичі чи відсічі і, помітивши силу в його безстрашному погляді, відразу змінював свій негідницький намір, кажучи упевненим голосом: «Доброго ранку, друже», на що молодий шотландець відповідав войовничим, але не таким похмурим тоном. Мандрівний прочанин, або монах-жебрак, відповідав на його поштивий уклін батьківським благословенням, а чорноока селянська дівчина дивилася йому вслід ще довго після того, як вони розходилися в різні боки. Словом, в усьому його вигляді була така привабливість, яка не могла не привернути до себе уваги. Вона була наслідком щасливого сполучення безстрашної щирості і веселої вдачі з жавими очима, вродливим обличчям і стрункою постаттю. Здавалося, уся його поведінка виявляла людину, що входить у життя, не знаючи навколишнього зла і не маючи нічого проти всіх труднощів, крім свого розуму і сміливості. До такої вдачі юність відчуває прихильність, а старість – цікавість і

співчуття.

Юнака вже давно вгледіли двоє людей, що блукали на протилежному березі маленької річки, яка відокремлювала його від парку і замку. Коли він з легкістю молодого оленя, що прямує до водопаду, спустився з кам'янистого берега до самої води, молодший з цих двох людей сказав старшому:

– Це здається наш – циган! Коли він наважиться перейти вбрід, то неодмінно загине, бо вода тепер висока і брід непрохідний.

– Хай він сам зробить це відкриття, куме, – відповів старший. – Хоч кажуть, що вода таких не бере.

– Я пізнаю його лише по синій шапці, – сказав другий, – бо я ще не бачу його обличчя... Слухайте, пане мій, він гукає до нас, щоб довідатися, чи глибоко тут.

– В житті нема нічого кращого, як досвід, – відповів його співрозмовник, – нехай він спробує.

Тим часом юнак, не діставши заперечливої відповіді, і вважаючи мовчання за ствердження того, що вода неглибока, поринув, не вагаючись, у воду, встигнувши тільки скинути черевики. Тієї самої хвилини старший співрозмовник крикнув йому, щоб він був обережний, і додав тихо, звертаючись до свого товариша:

– Хай йому чорт, куме! Ти ще раз помилився – це зовсім не той циганський балакун!

Але попередження дійшло до юнака надто пізно. Він або не почув, або вже не міг скористатися з нього, бо бистра течія вже захопила його. Для когось іншого, не такого моторного і вправного, смерть була б неминуча, бо потік був і глибокий, і бурхливий.

– Присягаюсь святою Анною, він спритний хлопець, – сказав старший. – Біжи, куме, і виправ свою помилку, допоможи йому. Він належить до твоєї власної отари; коли старе прислів'я каже правду, – вода не приймає його.

Справді, молодий мандрівник плив з такою силою і так добре розсікав руками хвилі, що, незважаючи на бистрину, течія віднесла його тільки трохи вбік.

• • •

Далі — у повній книжці «Квентін Дорвард».

nashaknyga.com.ua